

Instytut Biologii UMCS
Zakład Ekologii i Ochrony Przyrody

Sergiusz RIABININ

Zmiany awifauny Lublina w latach 1951—1969

Изменения авифауны Люблина в 1951—1969 гг.

Changes in the Avifauna of Lublin in 1951—1969

Przy stosunkowo obszernym polskim piśmiennictwie dotyczącym awifauny miast brak jest dotychczas specjalnych opracowań omawiających zmiany w faunie ptaków tego specyficznego środowiska.*

Celem niniejszej pracy jest zarejestrowanie zmian awifauny Lublina w okresie 18 lat (1951—1969) w nawiązaniu do zmian, jakie zaszły w środowisku życiowym ptaków, oraz uzupełnienie dotychczasowych wiadomości o ptakach Lublina (2).

PRZEGLĄD CZYNNIKÓW EKOLOGICZNYCH

Podstawowe zmiany, jakie zaszły w faunie ptaków Lublina w wymienionym okresie wiążą się przede wszystkim z przekształceniem ich środowisk życiowych; wśród czynników ekologicznych szczególne znaczenie miały następujące: a) powstawanie nowych dzielnic mieszkaniowych; b) powstawanie nowych terenów zielonych; c) zmiany zachodzące w obrębie poszczególnych biotopów; d) protegowanie pewnych gatunków przez człowieka; e) negatywne oddziaływanie człowieka.

Poza czynnikami natury ekologicznej znaczną rolę w kształtowaniu się awifauny miast odgrywają czynniki etologiczne, jak zdolności adaptacyjne wielu gatunków do warunków środowiska zurbanizowa-

* W czasie drukowania niniejszej pracy ukazała się publikacja: M. Luniak: Zmiany w awifaunie Warszawy w latach 1945—1969. Ochr. Przyr. 37, 295—312 (1972).

Ryc. 1. Osiedle LSM — jedna z nowych dzielnic Lublina
 Housing estate of the Lublin Building Society — one of the new districts in Lublin
 Fot. J. Urban

nego. Analiza tych ostatnich czynników zostanie jednak w pracy pominięta, jako przekraczająca kompetencje autora; natomiast przykłady zjawisk adaptacyjnych podane są przy omawianiu gatunków.

a) Powstawanie nowych dzielnic

Na pierwszym miejscu należy wymienić takie rozległe dzielnice, jak: osiedla Lubelskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (LSM), Raclawicką Dzielnicę Mieszkaniową (RDM), Tatary, Bronowice, Dzielnicę Uniwersytecką i inne.

Każde z tych osiedli posiada zespół biotopów, wśród których do ważniejszych należą tereny zielone (zadrzewienia, zakrzewienia, trawniki i in.) i zabudowania. I jedno, i drugie stanowią czynnik przyciągający pewne gatunki, a odpychający inne.

Poniżej podaje spis najpospolitszych gatunków niektórych nowych dzielnic Lublina; jako przykład dzielnicy o bogatej, zróżnicowanej zieleni wybrałem osiedla LSM (ryc. 1), inne, takie jak np.: Tatary, Raclawicką Dzielnicę Mieszkaniową — jako przykłady dzielnic reprezentujących zieleni stosunkowo ubogą, jednorodną. Lata obserwacji 1964—1966.

LSM: *Carduelis cannabina* (L.), *Carduelis carduelis* (L.), *Passer domesticus* (L.), *Galerida cristata* (L.), *Sylvia curruca* (L.), *Oenanthe oenanthe* (L.), *Phoenicurus ochruros* (G m.).

Tatary, Raławicka Dzielnicza Mieszkaniowa: *Coloeus monedula* L., *Passer domesticus* (L.), *Phoenicurus ochruros* (G m.).

b) Powstawanie nowych terenów zielonych

Należy tutaj wymienić:

parki, ogrody, skwery, np. Park Ludowy (ryc. 2), dawny ogród botaniczny w Dzielnicy Uniwersyteckiej, skwery na Podzamczu, Kalinowszczyźnie i inne;

zieleńce intramuralne w powstających dzielnicach mieszkaniowych (LSM, RDM, Tatary i in.);

aleje, ulice i place obsadzone drzewami i krzewami (np. al. PKWN, otuliny kotłowni itp.);

ogródki działkowe (np. na Podzamczu, przy rogatce lubartowskiej); roślinność samoistnie zarastająca zwały śmieci, rumowiska, nieużytki itp. (np. na Podzamczu i Kalinowszczyźnie).

Ograniczę się do omówienia awifauny dawnego ogrodu botanicznego w Dzielnicy Uniwersyteckiej, jako terenu o wybitnie zróżnicowanej zieleni. W latach 1964—1969 do najpospolitszych gatunków należały tutaj: *Pica pica* (L.), *Sturnus vulgaris* L. (uwaga: w r. 1968 liczba szpaków na terenie ogrodu wzrosła w związku z zawieszeniem na drzewach jesienią 1967 r. kilkudziesięciu skrzynek legowych), *Oriolus oriolus* (L.), *Carduelis cannabina* (L.), *Carduelis carduelis* (L.), *Chloris chloris* L., *Serinus canaria* (L.), *Passer montanus* (L.), *Motacilla flava* (L.), *Sylvia communis* Lath., *Sylvia curruca* (L.), *Hippolais icterina* (Vieill.), *Luscinia luscinia* (L.) — 1968—1969, *Phoenicurus ochruros* (G m.) — okolice domów akademickich.

c) Zmiany w obrębie istniejących biotopów

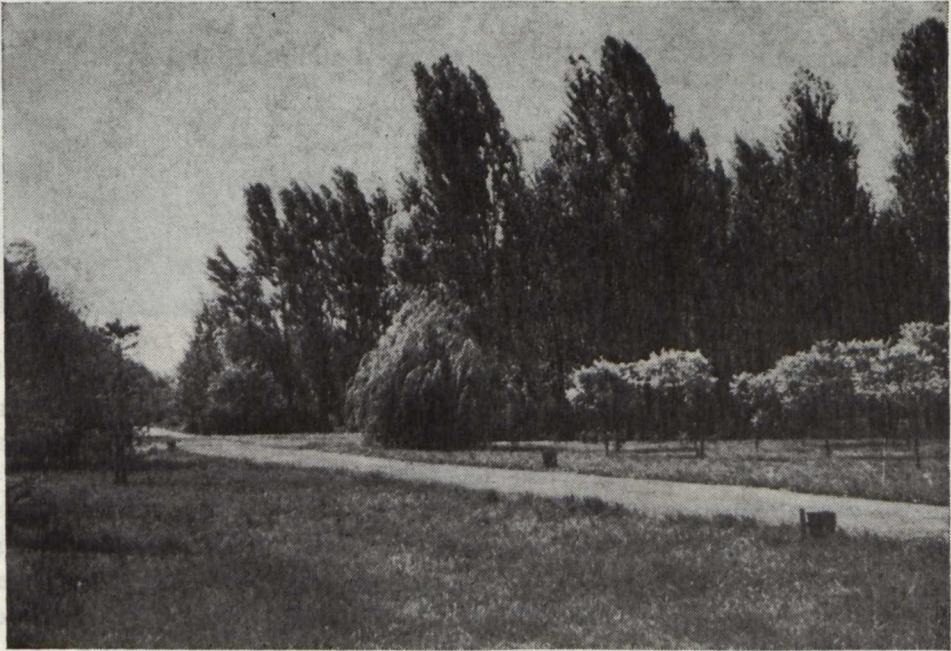
Można tutaj wyróżnić następujące typy zmian:

1. Zmiany podstawowego charakteru biotopu, jako całości, mające zwykle miejsce na większych obszarach (np. typu łąkowego na leśny, polnego na łąkowy itp.); przykładem może być Park Ludowy powstały na podmokłych nieużytkach o charakterze łąkowym z zachowanymi dzisiaj zaledwie fragmentami o tym charakterze (ryc. 2).

2. Zmiany charakteru poszczególnych elementów środowiska (np. zanikanie partii łąkowych i zakrzewionych, co miało miejsce np. na cmentarzu przy ul. Unickiej, likwidacja starych drzew i zakrzewień —

na cmentarzu przy ul. Unickiej i innych terenach; kurczenie się arealu nieużytków, ugorów polnych i zakładanie na ich miejscu trawników itd.).

3. Formowanie się i sukcesywne zmiany pewnych biotopów lub ich elementów, protegujące jedne gatunki, a utrudniające warunki bytowe innym. Dla przykładu można wymienić tutaj dojrzewanie drzewostanu — formowanie się koron i powstawanie zwarcia między nimi, rozrastanie się strzały drzewa i powstawanie dziupli (ryc. 2), zagęszczanie się zieleni w ogródkach działkowych w związku z rozrastaniem się krzewów (np. na terenie działek na Podzamczu).

Ryc. 2. Fragment Parku Ludowego; w głębi wysokie topole, w których powstają pierwsze dziuple

Fragment of Park Ludowy; in the background high poplars with first nests in tree hollows

Fot. M. Targoński

4. Powstawanie, zanikanie i translokacja biotopów efemerycznych: zwałów kamieni, składów budowlanych, usypisk śmietnikowych itp.; w związku z intensywną rozbudową i przebudową miast zmiany tych właśnie biotopów szczególnie jaskrawo uwidaczniają się.

5. Zanikanie niektórych środowisk; przykładowo można tutaj wymienić: likwidowanie drobnych zabudowań gospodarskich o charakterze wiejskim (zwłaszcza na peryferiach miasta), likwidowanie prymitywnych

targowisk i placów postoju dla furmanek, osuszanie peryferyjnych, podmokłych terenów i przekształcanie ich w ogródki działkowe, skweiry itp.

d) Protegowanie pewnych gatunków przez człowieka

Protegowanie aktywne.

1. Wzbogacenie terenu o nowe, nie występujące dotychczas gatunki. Przykładem może być tutaj „aklimatyzacja” kosa (*Turdus merula* L.), efektywnie swego czasu zrealizowana przez R. Graczyka, na cmentarzu przy ul. Lipowej i w Ogrodzie Saskim.

2. Zakładanie skrzynek lęgowych, karmników i pojników. Rezultatem tej akcji, jak już o tym wspomniano, było między innymi zwiększenie populacji szpaków na terenie dawnego ogrodu botanicznego; w zadrzewieniach Sławinka objętych akcją praktycznej ochrony ptaków liczba szpaków również znacznie wzrosła w r. 1968; w skrzynkach lęgowych zagnieździły się już (nielicznie) sikory bogatki — *Parus major* L. i pierwsze krętogłowy — *Jynx torquilla* L. (na podstawie obserwacji mgr Tadeusza Grądziela).

3. Dokarmianie ptactwa z okien i balkonów w okresie zimowym. W centrum miasta z akcji tej korzysta w pierwszym rzędzie synogarlica turecka *Streptopelia decaocto* (Friv.); na niektórych ulicach (np. na ul. Narutowicza) w okresie zimowym ptaki te szczególnie często i licznie korzystają z karmy wyrzucanej przez człowieka na parapety okien, balkony itp.; w ten sposób, przynajmniej w pewnym stopniu, przyczynia się człowiek do ochrony i rozprzestrzeniania się gatunku.

Protegowanie pasywne.

Poza wpływem terenów zielonych można tu wspomnieć o takich momentach protegujących niektóre gatunki, jak: zwiększanie się liczby dachów, kominów w związku z nowymi, licznymi budowlami (*Coloeus monedula* L., *Phoenicurus ochruros* Gm. i inne); liczne place budowy ze zwałami kamieni, żwiru, materiałów budowlanych itp. (*Oenanthe oenanthe* (L.) i inne); kosze i pojemniki na śmiecie (*Passer domesticus* L., *Corvus cornix* L., *Corvus frugilegus* L., *Coloeus monedula* L. i inne).

e) Negatywne oddziaływanie człowieka (pośrednie)

Na pierwszym miejscu należy wspomnieć o usuwaniu starych drzew i krzewów, co niemal od razu pozbawia możliwości bytowania gatunki biologicznie związane z drzewami (np. dziuplaki) i krzewami (np. pokrzewki). Tego rodzaju akcje szczególnie często mają miejsce na cmentarzach w związku z przekopywaniem starych partii. W ostatnich latach

wiele fragmentów lubelskich cmentarzy uległo takim właśnie przekształceniom.

ANALIZA ZMIAN W NIEKTÓRYCH TERENACH ZIELONYCH

Park Ludowy

1951—1956. Całkowity brak drzew dziuplastych. Młode drzewa i krzewy rosną z dala od siebie; w niektórych tylko partiach zwarcie jest nieco większe.

Charakterystyczne gatunki ptaków: *Motacilla flava* (L.), *Saxicola rubetra* (L.), *Galerida cristata* (L.), *Perdix perdix* (L.), spotyka się tutaj także białorzyskę, *Oenanthe oenanthe* (L.) przy kamieniach nagromadzonych okresowo do budowy dróg.

1956—1967. Powstają pierwsze dziuple w wysokich topolach. W pewnych częściach parku nastąpiło zwarcie koron i silny rozrost krzewów; niektóre fragmenty przybierają charakter leśny; dawny charakter łąkowy — nadający oblicze całości parku — zniknął; zachowały go tylko niektóre partie. Powstały duże, jednorodne powierzchnie trawników i gazonów (miejsca żerowania szeregu gatunków, między innymi pliszek żółtych, szpaków, kawek) — ryc. 3. Zlikwidowane zostały zwały kamieni — biotop białorzyski.

Zmiany, jakie zaszły w awifaunie Parku Ludowego w omawianym okresie, przedstawia poniższy wykaz:

A. Gatunki występujące w latach 1951—1956, nie obserwowane w latach późniejszych 1957—1969;

<i>Emberiza calandra</i> L.	<i>Oenanthe oenanthe</i> (L.)
<i>Galerida cristata</i> (L.)	<i>Saxicola rubetra</i> (L.)

B. Gatunki, które pozostały (1951—1956 i 1957—1969):

<i>Motacilla flava</i> (L.)	<i>Perdix perdix</i> (L.)
<i>Sylvia communis</i> Lath.	<i>Passer domesticus</i> (L.)
<i>Coloeus monedula</i> L.	

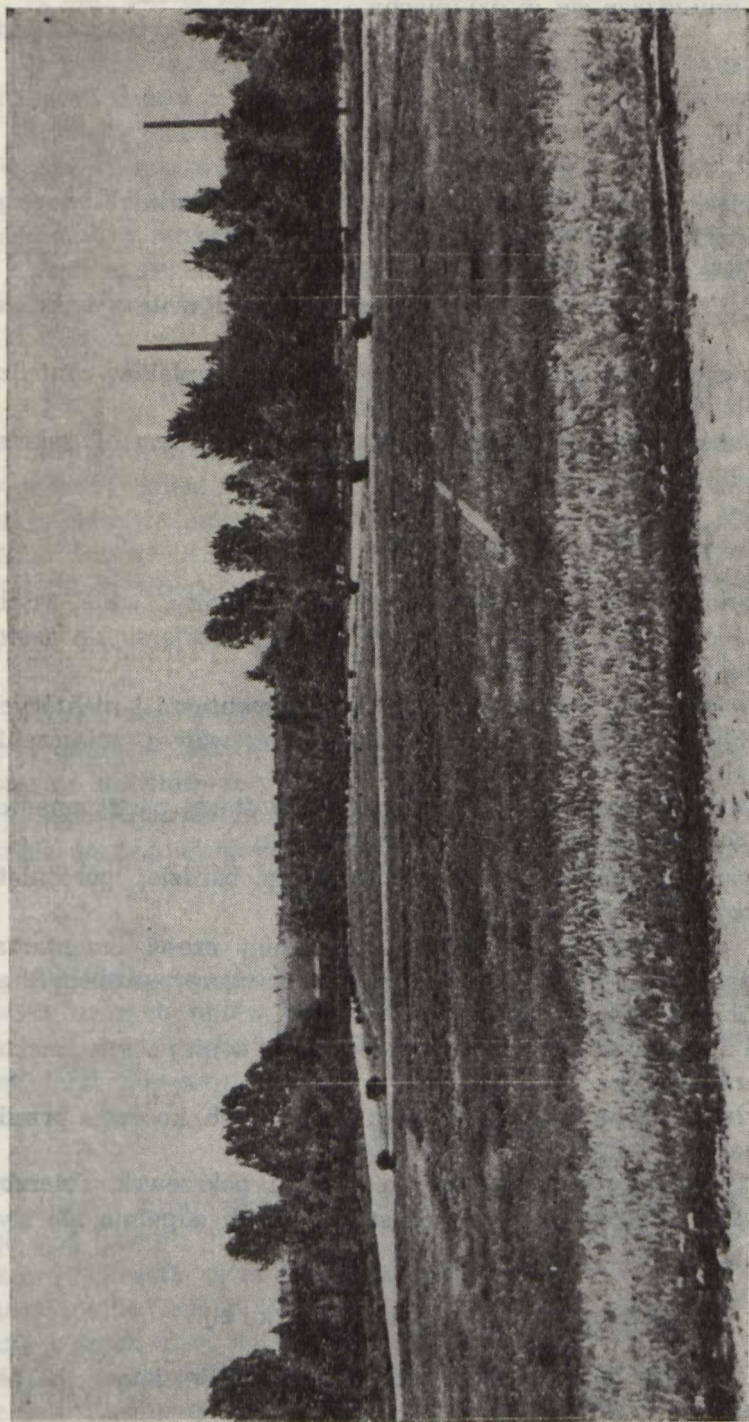
C. Gatunki nie notowane w latach 1951—1956, które pojawiły się w latach późniejszych (1957—1969):

a) Gatunki gnieźdzące się lub przebywające w koronach:

<i>Oriolus oriolus</i> (L.)	<i>Sylvia atricapilla</i> (L.)
<i>Chloris chloris</i> L.	<i>Hippolais icterina</i> (Vieill.)
<i>Serinus canaria</i> (L.)	<i>Streptopelia turtur</i> (L.)
<i>Carduelis carduelis</i> (L.)	<i>Streptopelia decaocto</i> (Friv.)
<i>Fringilla coelebs</i> L.	

b) Gatunki gnieźdzące się lub przebywające w zakrzewieniach:

<i>Sylvia borin</i> (Bodd.)	<i>Acrocephalus palustris</i> (Bechst.)
<i>Sylvia curruca</i> (L.)	<i>Turdus merula</i> L.
<i>Sylvia atricapilla</i> (L.)	<i>Luscinia luscinia</i> (L.)

Ryc. 3. Park Ludowy; duże powierzchnie trawników — miejsce występowania pliszki żółtej, żerowiska dla szpaków, gawronów i innych Park Ludowy; large areas of lawns — a place of occurrence of yellow wagtail and feeding ground for starlings, rooks and other birds

Fot. Z. Cmoluch

c) Gatunki gniezdzące się w dziuplach:

<i>Parus major</i> L.	<i>Muscicapa striata</i> (Pall.)
<i>Parus caeruleus</i> L.	<i>Muscicapa hypoleuca</i> Pall.
<i>Phoenicurus phoenicurus</i> (L.)	

d) Różne:

<i>Pica pica</i> (L.)	<i>Carduelis cannabina</i> (L.)
-----------------------	---------------------------------

Podsumowując, zasadnicze zmiany w awifaunie Parku Ludowego można sprowadzić do następujących momentów:

- 1) wzbogacenie awifauny o przeszło 20 gatunków;
- 2) wycofanie się czterech gatunków związanych głównie z terenami otwartymi;
- 3) pojaw pierwszych, gniezdzących się tutaj dziuplaków (między innymi muchołówki szarej i pleszki ogrodowej);
- 4) dominowanie gatunków związanych z zadrzewieniami i zakrzewieniami.

Cmentarz przy ul. Lipowej

W porównaniu z latami 1951—1956 główne zmiany, jakie zaszły w charakterze biotopów w okresie 1957—1969, sprowadzają się do następujących momentów:

- 1) огоłocenie z zieleni całej części centralnej cmentarza i niektórych partii peryferyjnych (likwidacja wielu drzew, krzewów i zniszczenie roślinności runa);
- 2) zwiększenie się liczby drzew dziuplastych w starej partii cmentarza (np. przy wejściu na cmentarz prawosławny);
- 3) dawne partie „pustynne” obecnie znacznie bardziej porośnięte zielenią; zwłaszcza rozrosły się tuje;
- 4) zmieniło się zasadniczo otoczenie zachodniej części cmentarza; dawniej przylegały doń nieużytki, pola uprawne, ugory — obecnie są tu bloki mieszkalne, ulice i aleje.

Jeśli chodzi o awifaunę cmentarza, zmiany, jakie w niej zaszły, można pokrótce ująć następująco:

- 1) zwiększyła się liczba szpaków, pleszek ogrodowych, kosów, a przede wszystkim synogarlic tureckich;
- 2) pogorszyły się warunki bytowe dla szeregu pokrzewek, dzierzby gąsiorka i słowika, którego na dawnych stanowiskach zupełnie nie słychać.

Cmentarz przy ul. Unickiej

Ważniejsze zmiany, jakie zaszły w środowiskach, w latach 1957—1969 w porównaniu z okresem 1951—1956:

1) tzw. partia łąkowa (tyły cmentarza) straciła poprzedni charakter; obecnie pokrywają ją murowane groby;

2) zieleń części centralnej została silnie przeredzona (usuwanie starszych drzew i odkrzewianie);

3) część cmentarza, mająca poprzednio charakter nieużytku porośniętego chwastami (przed kaplicą) — główne miejsce żerowania małolągwi i dzierlatek — zamieniona została w większej części na cmentarz grzebalny z murowanymi grobami, częściowo zaś w pole uprawne.

Najbardziej istotne zmiany w awifaunie — to brak obecnie tak charakterystycznych dla dawnej części łąkowej gatunków, jak pokląskwa i potrzyszcz.

Cmentarz na Kalinowszczyźnie

Nastąpiło intensywne przeredzenie krzewów i to nie tylko w części centralnej cmentarza, ale i na peryferiach (np. na tyłach cmentarza, graniczących z polem, gdzie zawsze występował słowik). Pozostały jeszcze stare drzewa dziuplaste (wierzby, topole, akacje) będące w dalszym ciągu siedliskiem wielu gatunków (szpaków, sikor, pełzaczy i innych).

Cmentarz pożydowski przy ul. Unickiej

Teren ten zatracił zupełnie charakter dzikiego nieużytku łąkowego, jaki posiadał jeszcze w latach 1951—1956; stare nagrobki kamienne zostały zlikwidowane, trawa — wydeptana w związku z liczną frekwencją spacerujących tu ludzi. Pokląskwa — gatunek tak znamieny swego czasu dla tego środowiska — obecnie nie była obserwowana.

Ogród Saski

Z istotnych zmian w środowiskach warto wspomnieć o usunięciu wielu starych drzew dziuplastych (zwłaszcza wiązów), a także o „odkrzewieniu” niektórych partii Ogrodu, będących tutaj ostatnimi niemal ostojami słowika.

Podzamcze

Uległy tutaj zmniejszeniu dawne tereny łąkowe; częściowo wzięto je pod uprawę, a częściowo zamieniono w usypiska gruzu i śmieci, na które wkracza teraz roślinność ruderalna. Tereny bezpośrednio przylegające do Zamku zostały przekształcone w trawniki bądź adaptowane dla potrzeb stacji autobusowej PKS. Najbardziej istotne zmiany w awifaunie — to zniknięcie z opisywanych terenów potrzyszczka i dzierlatki, często tu spotykanych w latach 1951—1956, a także zlikwidowanie

zimowych żerowisk szczygłów i trznadli (zachwaszczone nieużytki, przylegające w tamtych latach bezpośrednio do Zamku).

PRZEGLĄD WYBRANYCH GATUNKÓW

Uwzględniono tylko te gatunki, które stanowią pewną ilustrację omawianych zagadnień; przytoczone z roboczego notatnika daty i obserwacje są fragmentaryczne; wybrano z nich tylko te, które dotyczą obserwacji w środowiskach nowych bądź o zmienionym obliczu ekologicznym lub jako przykład zjawisk adaptacyjnych.

K a w k a, *Coloeus monedula* L.

Pomimo pogorszenia się warunków gniazdowych w sensie zmniejszenia się liczby starych drzew dziuplastych — znacznie powiększyła się liczba środowisk synantropijnych. Ogólnie biorąc, warunki gniazdowe nie tylko się nie pogorszyły, ale raczej uległy poprawie w związku z ustawianymi przy domach pojemnikami na odpadki, licznie odwiedzanymi przez kawki i trawnikami w parkach, zieleńcach i skwerach, na których ptakich żerują nieraz całymi stadami.

10, 11 VI 1965. Park Ludowy. Ptaki często na trawnikach zbierające pokarm. 8 VI 1965. Tatary. Nowe osiedle mieszkaniowe. Liczne na dachach i krążące w stadach nad domami. 17 VI 1965. Aleje Raclawickie, Raclawicka Dzielnica Mieszkaniowa. Liczne na dachach, przy kominach, na antenach telewizyjnych.

S r o k a, *Pica pica* (L.)

Powstawanie peryferyjnych terenów zielonych (np. Park Ludowy, dawny ogród botaniczny UMCS i in.) sprzyja występowaniu tego gatunku. W miarę jednak urbanizacji i tych terenów — gatunek może być stopniowo wypierany na coraz to dalsze peryferie. Poza zakładaniem zadrzewień czynnikiem protegującym gatunek mogą być i pewne właściwości etologiczne gatunku. Sokołowski (3) pisze o sroce, że „lubi ona wałęsać się od jednej grupy drzew do drugiej, a niezbyt chętnie przelatuje większe przestrzenie”. Można więc przypuszczać, że część populacji tego gatunku na stałe zagnieździ się w miejskich zadrzewieniach.

10, 11 V 1965. Park Ludowy. Obserwowano pojedyncze ptaki. 21, 22 V 1965. Dawny ogród botaniczny UMCS, j.w.

S z p a k, *Sturnus vulgaris* L.

Możliwości występowania szpaka w mieście mogą ulegać coraz większej poprawie; składają się na to: a) synantropijne skłonności ga-

tunku, b) zakładanie przez człowieka skrzynek lęgowych, c) powstawanie coraz to nowych miejskich terenów zielonych.

28 V 1965. Park Ludowy. Ptaki zbierały pokarm z uczęszczanych dróg i trawników. Osobników gnieźdzących się nie stwierdzono (brak dziupli naturalnych i sztucznych).

Wilga, *Oriolus oriolus* (L.)

Można liczyć się ze stopniowym wzrostem populacji wilgi na terenie miast; przemawiają za tym następujące względy: a) skłonności do synantropizacji gatunku, b) małe wymagania życiowe (niewielkie grupy wyższych drzew), c) adaptacja gatunku do ruchu i hałasu miejskiego. Według Sokółowskiego (3) wilga „szczególnie licznie występuje na topolach”. Wiemy z kolei, że ten właśnie gatunek drzewa, jako szybko rosnący i dekoracyjny, jest jednym z dominujących w zakładanych parkach, alejach, zadrzewieniach przyzakładowych itp. Na terenie miast jest coraz więcej tych topolowych siedlisk, których wilga tak chętnie się trzyma. Melodyczny gwizd oraz piękne, egzotyczne upierzenie ptaka, a także fakt, że należy on do jednych z najważniejszych tępicielei szkodliwych owadów zadrzewień (chrząszcze, gąsienice), każą traktować go jako ze wszech miar pożądanego skrzydlatego mieszkańca naszych miast.

27 V, 12 VI 1964, 14 V 1969. Park Ludowy. Często obserwowano ptaki i słuchano ich śpiewu w kępie topolowej (fragment parku z drzewami o najwyższych koronach: topolami). 12 V, 15 V 1965. Park Ludowy. Kępa topolowa oraz sąsiednie partie z wyższymi drzewami.

Grubodziób, *Coccothraustes coccothraustes* (L.)

W związku z rozrastaniem się terenów parkowych w Lublinie możliwe, że gatunek ten będzie stałym ich mieszkańcem, tak jak na przykład w Poznaniu, Krakowie i innych miastach (3).

Obserwowałem tylko jeden raz tego ptaka na krzewie głogu (*Crataegus* sp.), odżywiał się on jego owocami (Dzielnica Uniwersytecka, przed gmachem Collegium Biologicum).

Dzwoniec, *Chloris chloris* (L.)

Gatunek ten ma szanse na zwiększanie populacji w miastach; przemawiają za tym: a) synantropijne skłonności gatunku, b) zwiększanie się powierzchni parkowych, c) konserwatywność takich ulubionych siedlisk gniazdowych dzwońca, jakimi są tuje na cmentarzach, d) chętnie wykorzystywanie karmy dla ptaków, wykładanej przez człowieka w okresie zimowym.

Park Ludowy. 12 VI 1964, 10, 11, 15, 19, 28 V 1965. W różnych partiach parku śpiewające osobniki, między innymi w zadrzewieniach tuż przy al. Świerczewskiego (duży ruch samochodowy i hałas). Aleje Raławickie. 15, 17 VI 1965. Śpiewające ptaki na topolach, przy bardzo ożywionym ruchu samochodowym i dużym hałasie. Plac Litewski. 16 V 1969. Śpiewający ptak tuż nad ławką ze spacerowiczami.

Kulczyk, *Serinus canaria* (L.)

Synantropizacja gatunku, duża adaptacja do ruchu i hałasu, zwiększenie powierzchni terenów zielonych — oto czynniki, które już czynią kulczyka jednym z najpospolitszych ptaków naszych miast, a w przyszłości jeszcze bardziej — jak można przypuszczać — pozwolą mu zwiększyć tutaj swoją liczebność.

Park Ludowy. 12 VI 1964, 12 V, 15 V 1965. W koronach wyższych drzew (topoli i innych); w różnych miejscach parku. Park Bronowicki. 19 V 1965. Dość często śpiew tego gatunku rozlegał się z koron wysokich drzew, rosnących przy ul. Bronowickiej (bardzo ruchliwej i hałaśliwej). Aleje Zygmuntowskie. 19 V 1965. Ptaki śpiewały na wysokich topolach, którymi są obsadzone aleje (jedna z najbardziej ruchliwych i hałaśliwych arterii Lublina). Dzielnica Uniwersytecka. 22 VI 1965. Ptak śpiewał na placu budowy Biblioteki Międzyuczelnianej, obok pracujących maszyn i ruchliwej ulicy.

Szczygieł, *Carduelis carduelis* (L.)

Przyszłość szczygła w miastach nie może budzić żadnych obaw. Podobnie jak u wielu gatunków omawianych poprzednio synantropizacja, zdolności adaptacyjne do ulicznego ruchu i hałasu, zwiększenie powierzchni zadrzewień pozwolą mu na pewno, i to coraz liczniej, gnieździć się w mieście. W okresie jesienno-zimowym jedynie będzie zmuszony do coraz dalszych koczowań poza miastem w poszukiwaniu nieużytków z chwastami; krąg jego koczowań może ograniczyć w poważnym stopniu obecność w samym czasie centrum miasta różnych typów zieleni (ogrodów, ogródków działkowych itp.) z pozostającymi na zimę owocami i nasionami na roślinach.

Przytoczone niżej obserwacje zbierania przez szczygła gąsieniczek krobnika modrzewiowego sugerują przeprowadzenie dokładniejszych badań nad znaczeniem gospodarczym szczygła w warunkach miejskich zadrzewień.

Park Ludowy. 27 V 1964. W partii łąkowo-zadrzewionej z kępami młodych modrzewi i sosen obserwowałem parę ptaków myszkujejących wśród modrzewi i zdejmujących z igieł gąsieniczki krobnika modrzewiowego (*Coleophora laricella* Hb.). W tejże partii parku i przy tej samej czynności obserwowałem ptaka 19 V 1965. Śpiewające szczygły widzi się często w różnych miejscach parku, niekiedy tuż przy bardzo ruchliwej al. Świerczewskiego (np. 12 i 19 V 1965). Aleje Zygmuntowskie. 19 V 1965. Ptaki śpiewały na wysokich topolach przy ogromnym

ruchu samochodowym i hałasie. Osiedla LSM. 21 V 1965. Obserwowano osobniki śpiewające na placach budowy, przy hałasie bębnow cementowych, dźwigów itp.

M a k o l ą g w a, *Carduelis cannabina* (L.)

Istnieje cały szereg elementów, które będą sprzyjały występowaniu makolągwy w miastach. Wśród nich należy wymienić: a) sprzyjające warunki gnieźdzenia się (różnego rodzaju żywopłoty, obramowane krzewami aleje, ogrody itp.), b) odpowiednie warunki dla zdobywania pokarmu: otwarte tereny z trawnikami, rabatami kwietnymi, a nawet place budowy, przypominające w pewnym stopniu ugory z roślinnością ruderalną, z nasionami chwastów na powierzchni ziemi itp. Ponieważ makolągwa jest jednym z lepszych śpiewaków, obecność jej w miejskich parkach i ogrodach bardzo je ożywia i nadaje im swoisty urok.

Park Ludowy. 10, 11, 19 V 1965. Przelatujące stadka i śpiewające osobniki w różnych partiach parku. Stanowisk gniazdowych nie stwierdzono. Dawny ogród botaniczny w Dzielnicy Uniwersyteckiej. 21, 22 V 1965. Śpiewające osobniki w kwaterze modrzewi, w żywopłotach z tawuły (*Spiraea* sp.) obok „Chatki Zaka” i gdzie indziej. Obecnie makolągwa jest na terenie dawnego ogrodu botanicznego UMCS pospolitym i niewątpliwie gniazdowym gatunkiem. Obecność odpowiednich siedlisk gniazdowych (gęste żywopłoty, drzewa i krzewy szpilkowe itp.) oraz sąsiadujące otwarte przestrzenie pól, ogrodów i trawników składają się tutaj na zapewnienie optymalnych warunków bytowych dla tego gatunku. Osiedla LSM. 21 V 1965. Śpiewające osobniki często spotykałem na różnych placach budowy, szczególnie na peryferiach dzielnicy. Podzamcze. 8 VI 1965. Stadka wśród roślinności porastającej zwąły ((usypiska) odpadków i śmieci; często także w ogródkach działkowych.

W r ó b e l d o m o w y, *Passer domesticus* (L.)

W związku z powstawaniem i rozbudową nowych dzielnic zwiększa się areal środowisk synantropijnych oraz terenów zielonych; sprzyja to zwiększeniu populacji wróbla domowego w miastach. Przytoczone obserwacje penetrowania przez omawiany gatunek koron drzew liściastych i zbierania z nich owadów potwierdzają jeszcze raz opinię o dodatnim znaczeniu gospodarczym wróbla domowego w zieleńcach miejskich (zwłaszcza w okresie karmienia młodych).

Park Ludowy. 27 V 1964. Obserwowano ptaki w koronach wysokich topól i wierzb, zdobywające pokarm. Na liściach topól stwierdzono liczne, różnorodne owady: drobne chrząszcze, gąsienice motyli i inne, obserwowano też stadka i pojedyncze osobniki wydziobujące nasiona z przekwitających koszyczków mniszka lekarskiego (*Taraxacum* off.). 10, 11 V 1965. Ptaki liczne na różnych drzewach, zbierające owady. Park Bronowicki. 19 V 1965. Stadka na trawnikach; obserwowano też ptaki na klonach, zbierające owady. Tatary. Nowe osiedle mieszkaniowe. 8 VI 1965. Licznie na zieleńcach i między zabudowaniami. Osiedla LSM. 21 V 1965. Liczne.

Wróbel mazurek, *Passer montanus* (L.)

Dogodne środowisko dla gatunku będą tworzyć większe powierzchnie intramuralnych terenów zielonych, zwłaszcza tych, gdzie będą rozwieszane skrzynki lęgowe (tak chętnie zajmowane przez mazurka). Ponieważ szczególnie ulubionym pokarmem mazurka są mszyce oraz gąsienice zwójek (3), gospodarcza rola tego gatunku w zieleńcach miejskich, w poważny nieraz sposób dewastowanych przez te owady, może być odczuwalna.

Dawny ogród botaniczny UMCS. 21 V 1965. Dość duże stada mazurków obserwo-
wałem w żywopłotach ogrodu od strony al. PKWN.

Potrzeszcz, *Emberiza calandra* L.

Uwzględniając przytoczone niżej fakty ekologiczne i etologiczne, należy przypuszczać, że potrzeszcz będzie stopniowo wypierany z miast na coraz dalsze ich peryferia.

Gatunek obserwowany w wielu peryferyjnych dzielnicach Lublina (Kalinowszczyzna, Rury, Sławinek i inne). Zniknął z niektórych stanowisk poprzednich: z Podzamcza, Parku Ludowego, cmentarza przy ul. Unickiej i innych, co można tłumaczyć bądź zabudową miejską terenu, bądź powstaniem większych skupień drzew (np. w Parku Ludowym), których to w przeciwieństwie do trznadla i ortolana unika (3).

Ortolan, *Emberiza hortulana* L.

Jak dotąd, notowany jedynie na peryferiach miasta (Sławinek, Kalinowszczyzna, Rury i inne). W żadnym z parków miejskich, nawet w Parku Ludowym, gdzie byłyby może najbardziej odpowiednie warunki dla ortolana — nie stwierdzony. Ponieważ ulubionym biotopem ortolana są pola z kępami drzew lub nawet z pojedynczymi drzewami, aleje przydrożne — należy sądzić, że w dalszym ciągu ptak ten będzie mieszkańcem podmiejskich okolic. Nie można jednak wykluczyć stopniowej adaptacji gatunku do warunków miejskich, zwłaszcza w dzielnicach peryferyjnych, graniczących z polami.

Dzierlatka, *Galerida cristata* (L.)

Występowanie dzierlatki we wszystkich niemal nowo powstałych i powstających dzielnicach, charakteryzujących się brakiem zwartej zabudowy i dość dużą otwartą powierzchnią zieleńców, placów itp. świadczy o tym, że gatunkowi temu coraz bardziej odpowiadają warunki miejskie. Ułatwione zdobywanie pokarmu (zwłaszcza w zimie) wokół

pojemników na śmiecie, ogromne zdolności adaptacyjne do ruchu pieszego i samochodowego — to czynniki szczególnie pomocne gatunkowi w jego zasiedlaniu środowiska miejskiego.

Osiedla LSM. Często na placach budowy (np. 21 V 1965), a w zimie nieraz przy samych domach (np. na ul. Pana Tadeusza). Aleja PKWN. Szczególnie często spotyka się ptaki na odcinku między dawnym ogrodem botanicznym UMCS a osiedlami LSM. Duży ruch samochodowy na tej alei nie płoszy ptaków; nieraz widzi się dzierlatki biegające przed samochodami i tylko w ostatnim momencie sfruwające na bok.

Pliszka żółta, *Motacilla flava* (L.)

Występowanie tych ptaków na niewielkich płatach o charakterze łąkowym, a także na trawnikach w ogrodach i parkach przemawia za tym, że pliszka żółta może stać się stałym mieszkańcem miejskich zielców. Ze względu na ładne ubarwienie, ruchliwość, częste odzywanie się — obecność jej będzie tutaj bardzo pożądana.

Park Ludowy. 27 V 1964. Na terenach łąkowych i łąkowo-zadrzewionych z rosnącymi z rzadka młodymi drzewami — bardzo pospolita. Ptaki często osiadały na wierzchołkach sosen lub modrzewi. Obserwowano pliszki żółte zbierające z pędów modrzewia gąsieniczki krobnika modrzewiowego (*Coleophora laricella* H b.). Na uwagę zasługuje fakt, że gatunek typowo łąkowy zbierał pokarm z drzew, odżywiając się szkodnikami leśnymi. Analogiczne obserwacje w tym samym środowisku poczyniono i w latach następnych. Podzamcze. 8 VI 1965. Bardzo często spotykano ptaki na niewielkich nawet skrawkach roślinności trawiastej w pobliżu ogródków działkowych, nad brzegami Bystrzycy i Czerniejówki. 11 V 1969. Śmietniki i roślinność ruderalna (obok niewielkich „płatów łąkowych” przy Czerniejówce). Dzielnica Uniwersytecka. 19 VI 1965. Ptaki na trawnikach oraz na wierzchołkach młodych, świeżo posadzonych drzew (obok Collegium Biologicum).

Pokrzewka ogrodowa, *Sylvia Borin* (B o d d.)

W czasie poprzednich obserwacji, tzn. w latach 1951—1956, nie obserwowałem pokrzewki ogrodowej. Można przypuszczać, że ptak ten znalazł obecnie odpowiednie warunki życiowe na terenie Parku Ludowego. Według S o k o ł o w s k i e g o (3) środowiskiem tego gatunku „są gęste i wysokie krzewy, poprzetykane z rzadka większymi, liściastymi drzewami”. Miejsce, w którym obserwowano pokrzewkę ogrodową w Parku Ludowym, ściśle pokrywa się z podanym opisem (z tym, że miejsc takich w parku jest wiele). Tenże autor pisze dalej: „Pokrzewki są bardzo wrażliwe na brak spokoju i z błahej przyczyny opuszczają gniazda i jaja”. Czy ptak ten będzie więc stałym mieszkańcem parku, adaptując się, tak jak wiele innych gatunków, do wzmożonego ruchu i hałasu, czy też opuści ten teren — wykażą dalsze obserwacje. Dwu-

krotna obserwacja tego gatunku właśnie w pobliżu bardzo hałaśliwej al. Świerczewskiego, jak i duże odnośne zdolności adaptacyjne najbliższych krewniaków pokrzewki ogrodowej (pokrzewki piegży, pokrzewki cierniówki, pokrzewki czarnołbistej) wskazują raczej na tę pierwszą ewentualność.

Park Ludowy. Pokrzewkę ogrodową obserwowałem w Lublinie jedynie na terenie Parku Ludowego. 27 V 1964. Parę razy słyszałem i obserwowałem ptaka w partii zdrzewionej przy al. Świerczewskiego naprzeciw stadionu sportowego. Śpiew rozlegał się ze szczytów drzew i krzewów (jesionów, klonów, wierzb). Widziałem go także w koronach jaworów zbierającego pokarm; jak można przypuszczać — były to mszyce, licznie w tym czasie występujące na dolnej stronie liści. W tym samym środowisku obserwowałem pokrzewkę ogrodową 12 VI 1964.

Pokrzewka czarnołbista, *Sylvia atricapilla* (L.)

Rozbudowa miejskich terenów zielonych przy od dawna wyrobionej już u tego gatunku skłonności do zasiedlania środowisk o charakterze parkowym wskazuje, że populacja pokrzewki czarnołbistej będzie w miastach rosła. Należy się z tego cieszyć, gdyż ptak ten będzie nie tylko oddawał duże usługi w zmniejszaniu liczebności mszyc i innych drobnych owadów niszczących i szpecących zieleń, ale będzie umiłował swym wyjątkowo pięknym śpiewem chwile wypoczynku w parkach, ogrodach i na skwerach.

Park Ludowy. W latach 1951—1958 nie obserwowana; obecnie należy do pospolitych gatunków. Jej śpiew można słyszeć nawet w sąsiedztwie najbardziej uczęszczanych i hałaśliwych ulic, jak np. al. Świerczewskiego (27 V 1965).

Pokrzewka cierniówka, *Sylvia communis* Lath.

Pokrzewka piegża, *Sylvia curruca* (L.)

Obydwa gatunki pokrzewek będą znajdowały na terenie miast coraz lepsze warunki bytowe; składają się na to następujące momenty: a) zwiększenie powierzchni terenów zielonych, żywopłotów i powstawanie niewielkich nawet zgrupowań krzewów dekoracyjnych; b) rozrost zakrzewień na obszarach ogródków działkowych; c) małe wymagania co do siedlisk gniazdowych (wystarczy nieraz nawet obecność pojedynczych krzewów); d) duże zdolności adaptacyjne do ruchu i hałasu.

Obydwa gatunki będą miały znaczenie przy regulacji liczebności owadów uszkadzających zieleń miejską. Poza tym pokrzewka piegża swoją skromną, ale bardzo wdzięczną i często powtarzaną piosenką dodaje swoistego uroku najuboższym nawet zieleńcom miejskim.

Pokrzewka cierniówka, *Sylvia communis* Lath.

Park Ludowy. Notowana na terenie parku, już w pierwszych latach jego

istnienia, jako pionierski gatunek pierwszych zakrzewień. Obecnie należy tutaj do jednych z najpospolitszych ptaków. Prócz krzewów przebywa także w kępach młodych sosen i świerków. Obserwowałem ją również w koronach głogów (*Crataegus* sp.), myszkującą wśród gałęzi i zbierającą pokarm (przypuszczalnie mszyce, uszkadzające liście tych drzew). Dawny ogród botaniczny UMCS. Występuje tu od kilku lat, znajduje dogodne siedliska gniazdowe w postaci różnego rodzaju zakrzewień, żywopłotów, kwater ze zwartymi drzewami szpilkowymi itp. Ogródki działkowe (Podzamecze i inne dzielnice). W związku z rozwojem roślinności krzewiastej („zagęszczenie” krzewów związane z upływem lat) warunki występowania dla pokrzewki cierniówki w tym biotopie prawdopodobnie znacznie się polepszyły. Wskazuje na to bardzo pospolite występowanie gatunku we wszystkich prawie, istniejących już od dawna, ogródkach działkowych Lublina.

Pokrzewka piegża, *Sylvia curruca* (L.)

Park Ludowy. W latach 1951—1956 na terenie parku jeszcze nie notowana. Obecnie należy do pospolitych jego mieszkańców (gęste zarośla, żywopłoty itp.). Ogród Saski. Bardzo często rozlega się jej śpiew z żywopłotu przy al. Raclawickich i w analogicznych sąsiednich środowiskach (ul. H. Łopacińskiego, al. Długosza i inne). Dawny ogród botaniczny UMCS. Od kilku lat należy do pospolicie występujących tu gatunków. Szczególnie często można ją słyszeć w żywopłotach graniczących z al. PKWN. Osiedla LSM. Śpiewa w różnych zakrzewieniach (nawet przy uczęszczanych i ruchliwych ulicach).

Zaganiacz, *Hippolais icterina* Vieill.

Na terenie Lublina występuje coraz liczniej, a wymagania jego co do powierzchni zielonej i co do spokoju — stają się wyraźnie mniejsze. Obserwowany bowiem jest ostatnio we wszystkich, najmniejszych nawet skupieniach zieleni i w centrum największego ruchu i hałasu; np. 25 V 1968 w koronach topól rosnących przy parkingu samochodowym przy ul. Hanki Sawickiej. Jeśli chodzi o przyszłość tego gatunku w miastach, można przytoczyć za Sokółowskim (3) następujące zdanie: „Szczególnie odpowiadają mu małe ogrody w pobliżu zabudowań oraz sady, a ponieważ domów otoczonych ogródkami jest u nas coraz więcej, należy do gatunków, które z roku na rok stają się coraz pospolitsze”.

Park Ludowy. W latach 1951—1956 na terenie parku nie notowany; obecnie jest tutaj jednym z najpospolitszych gatunków. Występuje we wszystkich partiach zadrzewionych. Szczególnie często 27 V 1964 obserwowałem ptaki myszkujące i śpiewające w koronach wysokich topól („kępa topolowa”). Dawny ogród botaniczny UMCS. W ostatnich latach zaganiacz jest tu gatunkiem pospolitym.

Łozówka, *Acrocephalus palustris* (Bechst.)

Obserwacje tego gatunku potwierdzają znaną u niego dużą rozpiętość w wyborze środowisk gniazdowych (w przeciwieństwie do innych trzciniaków), jeśli chodzi o położenie ich w stosunku do zbiorników wody.

I tak można by wyróżnić trzy warianty: a) siedliska gniazdowe w pobliżu wody (zakrzewienia nad rowem w Parku Ludowym i nad Czerniejówką na Podzamczu); b) siedliska gniazdowe w pewnym oddaleniu od wody (partie olszyn w Parku Ludowym, ogródki działkowe na Podzamczu); siedliska gniazdowe pozbawione wody w dużym promieniu (zakrzewienia przy al. PKWN).

Biorąc pod uwagę te ekologiczne właściwości gatunku, można przypuszczać, że pomogą mu one całkowicie adaptować się do życia w różnorodnych typach zieleni miejskiej; stanowiska zaś w pobliżu ruchliwych arterii (np. przy al. PKWN) sugerują, że gatunek ten zaadaptuje się również do hałasu.

Park Ludowy. 27 V 1964. Obserwowano ptaki i słuchano ich śpiewu wśród „ściany” krzewów nad rowem z wodą (skraj parku od strony cukrowni oraz w pewnym oddaleniu od tego typowego dla tego gatunku siedliska, a mianowicie wśród młodych olszyn). W tym samym środowisku gatunek ten występował: 12 VI 1964, 10, 11, 19 V 1965, a 28 V 1965 także w alei parku biegnącej wzdłuż Bystrzycy, wśród krzewów kaliny. W r. 1969 w wymienionym biotopie nie stwierdziłem łożówki. Dawny ogród botaniczny UMCS. 7, 13 V 1969. Śpiewające osobniki w koronach drzew. Podzamcze. 8 VI 1965. Słyszałem parę razy śpiew łożówki dolatujący z gęstych zarośli malin w ogródkach działkowych, a także z żywopłotów nad Czerniejówką. Aleja PKWN. 21 V 1965. Gęste zakrzewienia przy alei, naprzeciw Osiedla im. Słowackiego.

Piecuszek, *Phylloscopus trochilus* L.

Sokołowski (3) pisze o piecuszku, że „uniką mniejszych ogrodów, a trzyma się parków, cmentarzy i lasów”. Luniak, Kalbarczyk, Pawłowski (1) uważają, że gatunek ten wraz z dwoma mu pokrewnymi: świstunką *Phylloscopus sibilatrix* (Bechst.) i wójcikiem *Phylloscopus collybita* Vieill. „nie znajdują odpowiednich warunków gniazdowania na terenach zurbanizowanych i w miarę zmian zachodzących w krajobrazie strefy podmiejskiej będą na badanym obszarze coraz radsze.”

Obserwacje z Lublina przeprowadzone w latach 1951--1956 (2) wskazywały, że piecuszek „występuje w zakrzewieniach nawet małych”. Potwierdziły to także obserwacje w latach późniejszych, a przytoczony poniżej fakt śpiewu piecuszka na samym skraju Parku Bronowickiego (o charakterze skweru), tuż przy wyjątkowo hałaśliwej al. Męczenników Majdanka, oraz w podobnych warunkach w Parku Ludowym sugerowałyby hipotezy nieco odmienne od wymienionych autorów.

Nie trzeba podkreślać, że subtelna, miła piosenka piecuszka stanowi piękną dźwiękową dekorację naszych zielenców; warto więc byłoby nawet poczynić specjalne jakies zabiegi, by gatunek ten w żadnym przypadku nie opuszczał miejskiego środowiska.

Park Ludowy. 27 V 1964. Parę razy słyszałem śpiew piecuszka w kilku partiach o charakterze leśnym (drzewa i krzewy), między innymi tuż obok al. Świerczewskiego. W latach 1951—1956 nie obserwowany w parku, obecnie należy tutaj do pospolitych gatunków. Dawny ogród botaniczny UMCS. 4—15 V 1969. Ogród Saski. 16 V 1969. Śpiew tuż przy zabudowaniach od strony ul. Bieczyńskiego. Park Bronowicki. Parokrotnie słyszałem śpiewające osobniki tuż przy al. Męczenników Majdanka, jednej z najbardziej ruchliwych i hałaśliwych arterii Lublina. Podzamcze. 29 IV 1966. Pojedyncze, śpiewające osobniki obserwowałem w zakrzewieniach nad Czechówką, graniczących z ogrodami.

Świstunka, *Phylloscopus sibilatrix* (Bechst.)

Podane uwagi odnośnie przyszłości piecuszka w miastach odnoszą się także do świstunki.

Park Ludowy. W latach 1951—1956 nie występowała, obecnie należy tu do gatunków pospolitych.

Sikora modra, *Parus caeruleus* L.

Sikora bogatka, *Parus major* L.

Z jednej strony usuwanie z parków i ogrodów starych drzew dziuplastych przyczynia się do pogorszenia warunków gniazdowych, z drugiej zaś — starzenie się drzewostanów (np. sukcesje w drzewostanie Parku Ludowego w okresie 10—15 lat) oraz zawieszanie przez człowieka skrzynek lęgowych te straty nie tylko wyrównują, ale może nawet polepszają warunki dla wielu dziupłaków.

Park Ludowy. W latach 1951—1956 nie notowane, obecnie na terenie parku często spotykane, zwłaszcza na wyższych drzewach.

Kos, *Turdus merula* L.

W latach 1951—1956 nie obserwowałem w Lublinie gnieźdzących się ptaków; śpiew ich można było słyszeć w okresie wiosennych przelotów na cmentarzu przy ul. Lipowej. Obecnie kos jest pospolitym gatunkiem gniazdowym (cmentarz przy ul. Lipowej, Ogród Saski, Park Ludowy i in.) i na pewno będzie stopniowo rozszerzał swoje stanowiska lęgowe. Ze względu na ogromną atrakcyjność tego gatunku — piękny, fletowy głos, ubarwienie, wielkość, ruchliwość — obecność jego, jako stałego mieszkańca zieleńców miejskich, ogrodów i dzielnic willowych jest jak najbardziej pożądana.

Drozd śpiewak, *Turdus ericetorum* Turt. — patrz s. 287, D

Białorzzytka, *Oenanthe oenanthe* (L.)

Jako gatunek typowy dla terenów budowy, w związku z intensywną rozbudową dzielnic i osiedli będzie znajdował odpowiednie warunki

łęgowe w tych efemerycznych środowiskach, przesuając jednak krąg swego występowania coraz bardziej na peryferie. Jednak dzięki stworzeniu sztucznych łęgów niektóre osobniki przypuszczalnie pozostaną w obrębie samego miasta. W latach 1951—1956 w czasie zakładania Parku Ludowego wystarczyło kilka stosów kamieni, przeznaczonych do budowy, by gatunek wykorzystał je do gnieźdzenia się (2); wystarczyło też, by kamienie te znikły, a gatunek ten opuścił omawiany teren.

Osiedla LSM — okolice. Składy rur betonowych, kamieni i innych materiałów budowlanych. Kilka par (21 V 1965). Kalinowszczyzna. Zwaly wyrzuconej ziemi przy Bystrzycy. 8 VI 1965. Cmentarz przy ul. Unickiej. 12 V 1969. Murowane ogrodzenie (tyły cmentarza).

Poklaskwa, *Saxicola rubetra* (L.)

Podzamcze, śmietniki z roślinnością ruderalną obok niewielkich pól łąkowych przy Czerniejówce. 11 V 1969.

Słowik szary, *Luscinia luscinia* (L.)

Dawny ogród botaniczny UMCS. 4—15 V 1969. W kilku miejscach; między innymi ptaki śpiewały przy ruchliwej al. PKWN i przy drózkach licznie uczęszczanych przez spacerowiczów. Niewielki ogród owocowy (drzewa i krzewy) przy al. PKWN. 13 V 1969. Śpiewał ptak mimo ruchu autobusów i innych pojazdów. Park Ludowy: a) zakrzewienia tuż przy al. Świerczewskiego: jest to jedna z najbardziej ruchliwych arterii Lublina. Od świtu do nocy przejeżdżają tędy pojazdy mechaniczne, ustawicznie też rozlegają się odgłosy pociągów z pobliskiego dworca. W r. 1965 i r. 1969 w okresie gniazdowym słychać było śpiew słowików na tle wielkiego hałasu ulicznego w kilku miejscach opisywanego biotopu; b) partia leśna, wilgotna, obok nasypu spacerowego wzdłuż Bystrzycy. Jest to aleja licznie uczęszczana przez spacerowiczów, bawiące się dzieci, wycieczki szkolne itp.; 19 V 1965 obserwowałem ptaka, który przy dużej wrzawie bawiących się dzieci nie przestawał śpiewać; c) niektóre partie „leśne”, położone przy bardzo licznie uczęszczanych alejach parku (np. wiodących z miasta do dworca kolejowego).

Kopciuszek, *Phoenicurus ochruros* (G m.)

30 IV 1966 słuchałem śpiewającego ptaka przy budowie na ul. Prusa; śpiewał on na topoli przy pracującej betoniarce i innych hałaśliwych urządzeniach mechanicznych (tuż obok bardzo ruchliwej ulicy).

Muchołówka mała, *Muscicapa parva* Bechst.

Cmentarz przy ul. Lipowej. 12 V 1969. Śpiew przez dłuższy czas w koronach wysokich klonów i lip (stara partia cmentarza).

Muchołówka żałobna, *Muscicapa hypoleuca* Pall.

Dawny ogród botaniczny UMCS. 6 V 1969. Jeden samiec uwijał się przez dłuższy czas w koronach drzew.

Jaskółka oknówka, *Delichon urbica* (L.)

Jaskółka dymówka, *Hirundo rustica* L.

Zamek. 11 V 1969. Gnieźdzące się kolonie (dymówka znacznie mniej liczna).

Puszczyk, *Strix aluco* L.

Sławinek. 6 V 1969. Osobniki stare wraz z młodymi.

Turkawka, *Streptopelia turtur* (L.)

Park Ludowy, na styku z al. Świerczewskiego. 27 V 1964 obserwowałem w koronach drzew odrywającego się ptaka.

Kuropatwa, *Perdix perdix* (L.)

Park Ludowy. 12 V 1965 obserwowałem dwa ptaki, które zatrzymały się na schodach przy głównym wejściu do parku. Dzielnica Uniwersytecka. W zimie niewielkie stada kuropatw zapuszczają się dość daleko na teren Dzielnicy (np. w r. 1964 obserwowałem je parokrotnie między gmachem Collegium Biologicum et Geographicum a gmachem Collegium Agrobiologicum).

*

Gatunki nie podawane dotąd dla Lublina: cyranka, *Anas querquedula* L., brodziec piskliwy, *Actitis hypoleucos* (L.) — po jednym osobniku na brzegu sadzawki na Sławinku 6 V 1969.

UWAGI KOŃCOWE I WNIOSKI

Uwagi i wnioski dotyczące zmian w awifaunie Lublina będą miały niekiedy charakter ogólny, ponieważ zjawiska dotyczące sukcesji zmian w faunie ptaków jednego jakiegoś miasta mogą kształtować się analogicznie i w innych miastach; ta analogia zjawisk wypływa z jednej strony z analogii struktury i dynamiki czynników ekologicznych w mieście, z drugiej zaś — z takich właściwości gatunku, jak zdolność adaptacji do nowych warunków, ekspansji na nowe obszary itp.

1. W życiu ptaków środowisk miejskich dadzą się prześledzić dwa procesy: a) proces wypierania gatunków poza miasto i b) proces wnikania gatunków do miasta. Ogromna większość gatunków związana jest z tym drugim właśnie procesem. Duże zdolności adaptacyjne przy minimum niezbędnych do życia warunków siedliskowych pozwalają tym ptakom żyć obecnie w warunkach ekologicznych daleko odbiegających od naturalnych (przykłady zdolności adaptacyjnych do ruchu i hałasu miejskiego zostały podane poprzednio w tekście pracy).

Do gatunków wypieranych z miasta na peryferie można zaliczyć

(na przykładzie Lublina i innych miast): potrzescza, ortolana, trznadla, pokląskwę, czajkę, pliszkę żółtą (częściowo) i inne. Czy gatunki te definitywnie opuściły miasto, czy też potrafią, jak inne, adaptować się do jego warunków — pokaże przyszłość. Prowadzenie stałych obserwacji i badań w tym kierunku byłoby już teraz ze wszelkimi miarami pożądane, chodzi bowiem o uchwycenie zjawiska „in statu nascendi”.

2. Człowiek posiada ogromne możliwości w kierunku pozytywnego oddziaływania na awifaunę miast. Kształtowanie różnorodnych w swym charakterze terenów zielonych, zawieszanie skrzynek lęgowych i inne klasyczne akcje praktycznej ochrony ptaków mogą zdziałać bardzo wiele. Jako przykład mogą tu posłużyć: bogata awifauna Parku Ludowego, będąca wynikiem bogatej zieleni tego nowo założonego parku; coraz bogatsza awifauna dawnego ogrodu botanicznego (założonego na ubogich pod względem ornitologicznym nieużytkach, ugorach i polach); kształtująca się awifauna nowych, dzielnicowych terenów zielonych; szybkie wykorzystanie skrzynek lęgowych przez szpaki, a tym samym zwiększenie lokalnych populacji tego gatunku (skrzynki zawieszono jesienią 1967 r. w dawnym ogrodzie botanicznym UMCS i na Sławinku — wiosną 1968 r. były już zamieszkałe).

Wyliczając przykłady pozytywnego oddziaływania człowieka na awifaunę miast, należy także wspomnieć o możliwościach jej wzbogacania przez wprowadzenie określonych gatunków w określone środowiska; mam tu na myśli udany eksperyment R. Graczyka — sprowadzenie kosa na niektóre tereny zielone Lublina. Obecnie kos należy do stałych i pospolitych mieszkańców na przykład cmentarza przy ul. Lipowej, a w okresie wiosennym można go słyszeć i obserwować w sąsiedztwie cmentarza (ulice, podwórka, ogródki przy domach), co mogłoby wskazywać na zajmowanie przez ten gatunek nowych stanowisk lęgowych.

3. Planowe zagospodarowywanie ornitologiczne miasta przy wykorzystaniu zdolności adaptacyjnych gatunków pozwala optymistycznie spojrzeć na losy awifauny miejskiej. Człowiek powinien prowadzić taką politykę, by „bilans ornitologiczny” miasta nie został zachwiany i by gatunki najbardziej cenne z punktu widzenia gospodarczego i estetycznego nie musiały z miasta emigrować. Obserwacje nad zmianami w awifaunie Lublina świadczą zdaje się o tym, że pomimo pewnych niekorzystnych zmian warunków bytowych dla niektórych gatunków w pewnych środowiskach (np. usuwanie starych drzew dziuplastych, karczowanie krzewów itp.) warunki bytowe dla ptactwa — ogólnie biorąc — poprawiły się, a stan awifauny nie tylko nie został uszczuplony, ale nawet wzbogacony. Świadczą o tym chociażby opisywane w pracy liczne, nowo powstałe środowiska życiowe dla wielu gatunków.

W pracach nad zagospodarowaniem ornitologicznym miast, poza klasycznymi zasadami zakładania remiz ptasich i wszelkimi innymi czynnościami związanymi z praktyczną ochroną ptaków, warto zwrócić uwagę na następujące momenty:

A. Należy starać się o zachowanie w miarę możliwości „biotopów konserwatywnych”, ponieważ stanowią one żelazny kapitał gatunku w danym środowisku. Z tych biotopów dana populacja może rozprzestrzeniać się na inne, sąsiednie tereny; przykładem takich „biotopów konserwatywnych” w Lublinie są: zakrzewienia jednego z wąwozów na Sławinku (przy zabudowaniach) — biotop słowika; zarośla przy murowanym ogrodzeniu cmentarza przy ul. Lipowej (obok dawnej kostnicy) — biotop rudzika; partie tegoż cmentarza z dominującą tują — biotop pokrzewki cierniówki, makolągwy i dzwońca, itd.

B. Usuwanie starych drzew dziuplastych winno być natychmiast wyrównywane zawieszaniem skrzynek lęgowych. W przypadku braku odpowiednich drzew należy zawieszać skrzynki chociażby na tyczkach; w Lublinie przy ul. Rusałka 5 tak właśnie umieszczone skrzynki od lat są zamieszkałe przez szpaki.

C. Przy planowaniu mozaikowych miejskich terenów zielonych należy starać się uwzględnić dość dużą powierzchnię pod trawniki. Są one bowiem miejscem żerowania wielu gatunków, między innymi pliszki żółtej i szpaka. W Lublinie trawniki tego typu znajdują się w Parku Ludowym (ryc. 3); poza wymienionymi gatunkami żerują na nich kawki i gawrony. Niewielkie nawet powierzchnie trawników, którymi nieraz obrzeżone są ulice i aleje, także wykorzystywane są przez ptaki do zdobywania pokarmu. W r. 1967 na przykład obserwowałem szpaki, gnieźdzące się w starych lipach przy bardzo ruchliwej ulicy Lipowej, gdy zdobywały pokarm na takich właśnie skrawkach trawników. Niewielkie nawet skwery z trawnikami są często magnesem ściągającym ptaki (zwłaszcza szpaki, kawki i gawrony) do gromadnego żeru (np. tereny zielone między ulicą Henryka Raabego a gmachem Collegium Biologicum et Geographicum przy ul. Akademickiej).

D. Szczególną uwagę należy zwrócić na gatunki mogące stać się pionierskimi; ich pierwsze „przyczółki” wymagałyby specjalnej ochrony ze strony człowieka. Poniżej podaję parę przykładów takich gatunków z terenu Lublina. D r o z d ś p i e w a k, *Turdus ericetorum* Turt. Obserwowałem i słuchałem tego ptaka jeden tylko raz, a mianowicie na cmentarzu przy ul. Lipowej 19 IV 1966 r. Możliwe, że przy następnych wiosennych przelotach niektóre osobniki osiedlą się tutaj. M u c h o ł ó w k a ż a ł o b n a, *Muscicapa hypoleuca* Pall. Na cmentarzu przy ul. Lipowej spotykana zwykle w okresie wiosennych przelotów, a w okresie lęgowym, jak dotąd, nie notowana. Należy przypuszczać, że

w niedłgiej przyszłości będzie stałym mieszkańcem tego środowiska. Zawieszenie odpowiednich skrzynek lęgowych, tak chętnie zajmowanych przez ten gatunek, niewątpliwie przyspieszyłoby ten proces. Słowik szary, *Luscinia luscinia* (L.). Po raz pierwszy obserwowany w okresie gniazdowym na terenie dawnego ogrodu botanicznego UMCS (maj 1968). Ze względu na szczególne walory tego gatunku, będącego jedną z największych atrakcji miejskich terenów zielonych, opieka nad jego nowymi stanowiskami lęgowymi winna być szczególnie dobrze przemyślana.

E. Intensywne przekształcanie przez człowieka środowisk naturalnych ptaków nakłada na niego niejako obowiązek moralny zrobienia wszystkiego, by zapewnić ptakom optimum egzystencji w warunkach cywilizacji miejskiej, czyli w tym środowisku, w którym już niedługo większość ludzi będzie żyć i pracować. Sąsiedztwo miłych, pięknych, rozśpiewanych i jakże pożytecznych ptaków zawsze będzie człowiekowi potrzebne.

PIŚMIENNICTWO

1. Luniak M., Kalbarczyk W., Pawłowski W.: Ptaki Warszawy. Acta Ornithologica 8, 175—285 (1964).
2. Riabinin S.: Ptaki Lublina w latach 1951—1956. Ochr. Przyr. 26, 419—449 (1959).
3. Sokołowski J.: Ptaki ziem polskich. PWN, Warszawa 1958.

РЕЗЮМЕ

Изменения в авифауне Люблина в 1951—1969 гг. связаны в основном с изменениями жизненного биотопа птиц. В общем, жизненные условия птиц за этот период улучшились в связи с увеличением зеленых насаждений, возникновением новых районов, благоприятных для ряда синантропных видов, адаптацией к цивилизации, особенно к шуму и уличному движению, а также в связи с охраной птиц.

Наиболее увеличилась численность следующих видов: *Streptopelia decaocto* (Friv.), *Hippolais icterina* (Vieill.), *Sylvia curruca* (L.), *Serinus canaria* (L.). Следует также отметить увеличение численности двух особенно привлекательных для городов видов: *Luscinia luscinia* (L.) и *Turdus merula* L. У некоторых видов, как напр. *Motacilla flava* (L.) можно наблюдать изменения в биотопе: они ищут иногда корм на свалках среди сорняковой растительности, удовлетворяясь небольшим участком лугового характера. Выступление некоторых видов в тех же самых биотопах в отдельные годы может изменяться, напр. вид *Acroce-*

phalus palustris (Bechst.) в 1964—1965 гг. был распространен в некоторых местах городского парка им. Сверчевского, а в 1969 г. уже не встречался. К видам, перемещающимся на окраины города, принадлежат: *Emberiza citrinella* L., *Emberiza calandra* L., *Saxicola rubetra* (L.) и частично *Motacilla flava* (L.). Встречавшийся раньше во время перелетов на лугах *Anthus pratensis* (L.) в настоящее время отсутствует, т.к. на месте этих лугов существует вышеупомянутый парк. В недалеком будущем можно ожидать появления в Люблине таких видов, как *Turdus ericetorum* Turt. и *Muscicapa hypoleuca* Pall., которые встречаются во время весенних перелетов в городских зеленых насаждениях.

На основе проведенных исследований можно предположить, что рациональное озеленение городов с учетом главных требований птиц, с одной стороны, и их больших адаптационных способностей к жизни в городах, с другой, может способствовать лучшему развитию авифауны наших городов.

SUMMARY

Changes in the avifauna of Lublin over the period 1951—1969 were connected mainly with the changes of the habitat of birds. In general, living conditions of birds have improved in these years. This was due to the development of greens, rise of new districts favourable for a few synanthropic species, adaptation to civilization conditions, particularly to noise and traffic and practical care taken of birds.

The following species have most of all increased in number: *Streptopelia decaocto* (Friv.), *Hippolais icterina* (Vieill.), *Sylvia curruca* (L.) and *Serinus canaria* (L.). Mention should also be made of two species growing in number, i.e. *Luscinia luscinia* (L.) and *Turdus merula* L.

In some species, tendencies towards changes of the biotope are observed as, for instance, in *Motacilla flava* (L.) penetrating into refuse heaps and areas with ruderal plants, and being satisfied with smaller and smaller meadow fragments.

The occurrence of some species in the same biotopes changes in particular years; for example, in 1964—1965, *Acrocephalus palustris* (Bechst.) was common among some bushes of Park Ludowy, whereas in 1969 it was not observed there any more. Some species have withdrawn towards the outskirts of the town. They are: *Emberiza citrinella* L., *Emberiza calandra* L., *Saxicola rubetra* (L.), and partly *Motacilla flava* (L.). During the passage of birds, *Anthus pratensis* (L.) is no

longer observed, since Park Ludowy has been established on meadows where it could be previously found. It seems likely that in the near future such species as *Turdus ericetorum* Turt. and *Muscicapa hypoleuca* Pall., observed among the town trees during spring passages, will nest in Lublin.

On the basis of his investigations the author thinks that reasonable management of the town greens and of the town building-up, which considers, on the one hand, the basic requirements of birds and, on the other hand, their high abilities of adaptation to life in towns, will provide for the optimal development of avifauna of our towns.